

Težnja za Vječnim

(Večernji razgovori)

ODMJERENIM šumom brza veliki bijeli parobrod morskou pučinom, koja se blista od sunčevih zraka. Oblaci se gone nebom. Njihove čudne, fantastične sjene povlače se sivomodrom, stjenovitom obalom Maljorke i oživljavaju tako raščlanjenu ali ipak snažnu gromadu otoka, što se digao k nebu, zaodjenut nježnom bjelinom cvijetnih badema.

Ovdje kao da je sve odjednom, gotovo sva punina utisaka: tišina odmjerena zvuka, opori miris mora i onda ono beskrajno vedro nebo, što se diglo poput golemoga svoda nad slikovitim otokom.

Tek nekoliko ljudi — to su oni, koji za ljubav ljepote nadvladaše popodneveni san — gleda s palube prema otoku. Šute. Tiha sreća obuzela im dušu.

Ali većina se doskora zasiti toga prizora. Tek jedan ili drugi šapće uzbuđeno: brod odmiče tako brzo, doskora će biti svemu kraj. Od sve one punine utisaka, što ih pružao taj prizor, vidi se samo još bijela pruga, zapjenjeno more na obali od mlatanja mora. Još malo mukla šuma, i oči se zaklapaju. Izmorila ih beskrajna, mirna pučina.

Večer je razastrla svoja krila morem i ovila brod prvim noćnim sjenama. Mladoga jednog čovjeka — jednoga od onih, koji je također u podne promatrao krasotu Maljorke — snađe sad neodoljiva želja, da baci među svoje drugove jedno, još ne sasvim jasno pitanje, koje ga mučilo. On se okrene svome prijatelju, onome velikom, stasitom, svijetlih vlasi: Slušaj! Zašto je to sve tako bijedno uređeno, da su nam svi lijepi darovi okrnjeni, da sve stvari dok dolaze k nama, već nas i ostavljaju? Kad smo danas u podne upijali u se čar Maljorke, nije li se kao neki neodređeni povik u tu ljepotu probijala spoznaja: »Sve je to ograničeno, svemu je kraj? Zar to nije nepodnosljivo? Trčimo od ljepote do ljepote, a svaka je tu, da nam se naruđa i da nas muči, jer svaka je napukla u svojoj biti. A mi tražimo ljepotu, koja ostaje, koja ne postaje dosadnom i nikada nas ne ostavlja. Svim svojim bićem žudimo za takovom ljepotom, a ne možemo da je nađemo . . . «

Silno je djelovalo ovo pitanje, taj vapaj iz dubina duše, na mirnu skupinu ljudi. Kao da je presjeklo uspavljujući ritam brodske stroja i jednolično spuštanje noćne magle. Vitki, svjetlokosi

prijatelj pogleda pitača: »Hinko, moraš li uvijek baš takova pitanja stavljati, na koja ne znamo odgovora? Ni mi ni t. zv. »učenjaci«. Oni će Ti kazati, kako se mjeri ono, što vidimo, pipamo i čutimo, (kao da nam je time štogod pomoženo). Reći će Ti, kakova je struktura kamenja na otoku, što smo ga u podne vidjeli. Više Ti pak ne će i ne mogu kazati! Pa i pravo je tako. Inače bi se s jednakim pravom mogao pitati i o svojoj »duši«, pače i o nekome, koji je iznad ovih oblaka i koji te je »stvorio« — a to je ipak nesmisao!« — Glas pun topline zamukne. Svi odahnuše. Činilo se, da je raspršena neka nelagodnost, koja kao da je prijetila, da će istrgnuti ove mlade ljude iz njihove svakidašnjice, iz banaka, burza, automobila, s tenis-igrališta, iz laboratorija i strojarnica. Sad su se opet vratili u svoj svijet, jer za »ono« reče jedan od njih: »pa to je nesmisao!«

Ali gle! Iz skupine javi se jedan jasni krepki glas. Popratila ga kretnja neobično lijepe ruke; činilo se, kao da iz blagog noćnoga zraka satkiva riječi: »Pravo ste kazali. Moramo se pitati i za »dušu« i za njezina »Stvoritelja«. Ta znamo, kako nam je građeno tijelo, kako je postalo i rodilo se; mi poznajemo svoj mozak sa svim njegovim brazdama, žlijezdama i živcima. Ali to nije ipak sve. Dobro znamo, da tu ima još nešto i da je baš to ono bitno, ono »unutrašnje«, ono duhovno. Njime svaki od nas govori »ja«; ono nam daje da mislimo i da se dizemo nad materiju, koja ograničuje i nas i naš svijet. Da takva nešto postoji, to znamo. Ali kakovo je »ono nešto«, toga mi nijesmo jednako svjesni...«

Taj glas kao da je razotkrio u dušama slušatelja ponore, kojih nijesu ni slutili ili su ih prekrivali bučnom svakidašnjicom, — jer su ih se bojali. Onaj vitki svijetlokosí okrene se prema govorniku, što je tako izazovno jasan bio: »Vi dakle mislite, da vjerovati u dušu ili pače u Boga, nije nikakav nesmisao?« »Vi se varate! Ja ne vjerujem u dušu, ja je znadem, kao što znadem optok svoje krvi, pače još i bolje. A znam i to, da to duhovno u meni ne može potjecati od nečega, što je materijalno. Iz šake zemlje — da se poslužim poredbom — ne može proizaći životinja; niti je tko, pa služio se i najfinijim instrumentima, ikada pronašao, da bi se život mogao razviti iz atoma anorganskoga svijeta odnosno, da bi se duh mogao razviti iz sastavnih staničnih dijelova! Cjelovitost i jedinstvo našega duhovnog života, to je činjenica. Istotako i povezanost svih naših doživljaja — bili to utisci boja ili rad brodskoga stroja što ga baš sada čujemo — u jednom središtu, koje ne može biti niti u mozgovnom centru vida niti sluha. I u jednom naime i u drugom slučaju nijesmo svjesni svojega »ja« t a k o, kao da se »ja« pojavljuje sad u vidnom a sad u slušnom centru mozga. Ne, to je upravo neprostorni »ja«, koji sve to doživljava. Bit će dakle, da nije baš nesmisao, ako pitamo za dušu.«

Oko govornika bijaše sve tiho. Tek njegov vitki, svijetlokosi protivnik, sprema novi napadaj: »Koliko je meni poznato, ne priznaju filozofi vašega smjera životinjama »duše«, a ipak je očevidno, da se životinja mora osjećati kao neki »ja«. Drukčije se ne bi mogla sjećati, jer sjećanje ipak traži neki »ja«, koji se »sada« opet spoznaje kao da je već »bio«, na pr.: ja sam toga čovjeka već prije jednom vidio.«

»Pravo kažete«, odvrati onaj, koji je branio opstanak duše, »ja nisam naime potpuno izložio svojega mišljenja. Spiritualnost duše ne pokazuje se samo u kakvomgod odnosu pojedinih svijesnih životnih funkcija prema nekom »ja«, nego upravo u r e f l e k s n o j s v i j e s t i toga »ja«. Čovjek naime, kako je poznato, nema samo osjetnih predodžba, nego govori također: »Ja to znam!« kad govori na pr. o hrani i o stanu (dakle o stvarima, koje nisu baš iz najduhovnije sfere) može čovjek, da nešto općenito izdvoji od konkretnoga komada mesa ili konkretne kuće. Životinja toga ne može nikada!

Ali prijatelji, Vama sigurno nije toliko stalo do tih sporednih pitanja. Vi sami jako dobro znate, — i to baš dublje između Vas tako boli — da nam je već prirodom usadena sklonost da težimo za »vrijednostima« bile one građanska sreća, narod, opće dobro, mir, veselje ili što drugo. Pa dajte dobro promislite, može li zadovoljenje koje od ovih težnja, recimo za narodnim dobrom, za spoznajom, biti nečim materijalnim, može li se mjeriti i vagati? Zar ne traži ta tako duboko u ljudsku narav usađena težnja nešto duhovno kao svoj izvor i kao svoj cilj? Često će Vam se puta dogoditi, da težeći za kojom moralnom vrijednosti morate potisnuti koji materijalni, vitalni nagon. Ili dakle nemate duše; pa je tada nesmisao, da razarate i kočite ono, što zapravo jest, naime svoj organizam bez duše, ili imate dušu, a tada je uistinu neshvatljivo, da nijećete stvarnost, po koje se zakonima tako često ravnate.«

»Pravo kažete«, reče Hinko, koji je zapravo pokrenuo čitavu tu raspravu »ali . . . «

»Ali!«, prihvati njegov protivnik prijazno. »Reći ću Vam, zašto stavljate taj »ali«. Vi priznajete, da se nijeće duhovno u nama zato da se traži velika doza ljudske površnosti, ali Vi ne uvidate, što se dobiva time, ako se prizna ta stvarnost, a onda Vas se teško dojmima, da naša duhovna težnja ostaje neispunjena. Vi ste sami kazali na početku razgovora: »Upravo je nesnosno, što trčimo od ljepote do ljepote, a nijedna nas ne može da zadovolji.«

»Istina je«, reče Hinko. »Što će nam duša, koja — da se vulgarno izrazim — samo oteščava život.«

»Da, Vi to teško osjećate,« prosljedi jasni glas, »ali se ipak ne možete otresti misli na dušu. Plitko nijekanje činjenice ništa ne pomaže, kao niti to, da si čovjek zabije u glavu misao, vjeru u

neku inkarnaciju duha u panteističkom smislu, (makar kao narodni ili rasni duh), koja ne nameće nikakvih obveza. Vi instinktivno — da se poslužim tom riječju, koja je danas u ustima sviju — pogađate, da svijesno priznavanje spiritualnoga nužno traži i priznavanje jedne spiritualne supstancije, koja je identična s Vašim »ja« i koja toga »ja« ne prelazi. I ta supstancija onda nije samo dar nego i zadatak; ona Vam nameće moralne obveze i zahtjeve. Jer što drugo da znači »moralno« raditi, ako ne ravnati se prema onome, što je u nama najbolje? I tako smo eto kod onoga, što sam Vam već prije kazao, a što ste i sami izrekli: Vama nije teško priznati, da postoji duša, ali Vam je teško naći pravi, shvatljivi smisao njezinoga postojanja, i to takav smisao, koji bi i u konkretnom životu nešto značio. — Kako sam se već umiješao u Vaš razgovor, mogli bismo, ako Vam je s voljom, — pri tom se govornik uljudno nakloni prema okupljenoj gospodi — da nastavimo ovo pitanje o smislu duše i da pogledamo, može li se naći kakav odgovor, koji bi nas doista zadovoljio.«

Prijedlog bude primljen s općim, nehinjenim odobravanjem. Svi su osjećali: taj čovjek — jedan između nas — ne će apelirati na naš osjećaj »pobožnim izrekama«, nego će nas svojom poštenom otvorenošću prvesti stvarima, koje smo mi u svojem t. zv. »životu« gurnuli u stranu kao nepotrebne ili kao preteške ili kao prejednostavne i baš zato preteške. A ovdje, u noćnoj tišini južnjačkoga neba, može se organski povezano o tim stvarima lakše raspravljati, nego u buci naših gradova.

»Dobro dakle. Da još jednom sve skupimo. Najprije činjenice, koje nam dokazuju, da postoji duša i to individualna duša!«

Onaj visoki svijetlokosi prijatelj prvoga pitača požuri se s ponudom: »Ako dopustite, ja bih sve skupio, da vidite, jesmo li bili dobri učenici. Dakle: 1. činjenica: neposredno iskustvo jedinstvenosti našega duhovnog života, povezanost svih intelektualnih i osjetnih stanja u neprostornome »ja« (koji je u protivnosti prema prostornoj i radi toga nejedinstvenoj materiji, budući da se ova može dijeliti); 2. činjenica: imamo pojmove, koji su na svoj način više, negoli odnosni osjetni predmet, kao na pr. kad shvaćamo hranu ili kuću u njihovoj bitnosti. Osim toga ima u nas moralnih i duhovnih težnja, koje suzuju ili koče naše nagone. To je pak nesmisleno ili uopće nemoguće, ako uzrok ovih težnja nije duhovan.«

»Dobro pamтите. Ali Vi niste uvjereni. Vaš glas odaje sumnju. To potječe odatle, što praktički nije moguće razdvajati pitanje o postojanju duše od pitanja o smislu toga postojanja. Stoga bih ja sada zapitao: što je smisao pojedine stvari? Zar ne ono, za čim se ide, na što se smjera, kad se dotična stvar proizvodi. Treba dakle, da se i kod duše upitamo, čemu je. Zar samo za to, da budemo nesretni, jer nam na koncu konca sve

težnje ostaju neispunjene? Zar samo zato, da se mučim, da jasnije živim, nego li moje pseto kod kuće, koje dobije hranu, spava, laje, prati me na šetnju i ne poznaje tih problema? To je ipak nevjerojatno, pogotovo, ako se sjetimo, da je sve, što vidimo na svijetu, tako finalno udešeno (iako nam se radi nedostataka našega opazanja čini, da je mnogo toga »okrutno«). Samo duša dakle, najsavršeniji stvor na svijetu — jer je duh — samo ona da nema nikakvoga smisla, samo ona da ne može naći predmeta svojoj težnji?

Dvije su činjenice, koje ćete mi rado dopustiti: 1. duša postoji, 2. ona se ne smiruje time, što posjeduje one predmete, koji su joj pristupačni, t. j. ona nije sretna. Jer smirenje je isto što i sreća, a ta je osnovna težnja čovjekova. Sreća je onaj silni, nikad mirni pokretač čovjekov. Ona je podigla naše goleme crkve, stvorila slike i simfonije, tvornice i burze, auta i lijetala. Radi sreće učinio je čovjek sve, ama baš sve na svijetu, a najdublje (i najispravnije, kako ćemo vidjeti) u svojim religijama, kultima, žrtvama. — Biti sretan! To je sve! Sreća, to je smisao, svrha duše, sreća, koja je tako velika, kao što je velika ona beskrajna žudnja našega srca za njom . . . «

Velika tišina kao da je u svoj naručaj primila ove, dubokim osjećajem prožete riječi govornikove. Mrmorenje vode pod pramcem broda i takt njegovih strojeva bdili su nad njom . . .

Hinko prvi prekine šutnju: »Vi ste eto jasno izrekli ono, što je svima nama više ili manje na srcu, a čega mi nikada nijesmo mogli tako izraziti, niti nam je to uopće ikada došlo tako jasno do svijesti. I baš to nas tjera u očaj: zbog duše, kojoj je bitno težiti na neizmjernu sreću, htjeli bismo biti neizmjerno sretni, a eto imamo dušu, kojoj nikada ne uspijeva, da tu našu žudnju stiša. Ne čudim se stoga, što onda toliki ljudi niječu opstanak duše.«

»Da«, nadoveza onaj, koji je branio dušu, »to nije čudno, kad uočimo, da je već s a m o znanje za dušu, tek početak znanja o čitavom jednom sklopu stvarnosti. Taj se pak ne da tako lako pronaći, osobito, ako se isprečavaju mnoge druge stvari, koje možemo lakše i razumjeti i postići. Da vidimo dakle, kako se očituju takve »radne hipoteze«, t. j. svijesno ili polusvijesno nijekanje duše »nužnijih okolnosti« radi.

Pogledajmo jednom ovaj vidljivi svijet! Što je čovjek u njemu? Je li on samo kakav kotačić u velikom stroju ili on vodi i upravlja?»

»Meni se čini, da je ovo potonje ispravnije. Jer konačno ipak čovjek iskorišćuje čitavi taj svijet za sebe. On kuša, ne bi li kako ovladao njime, pa iako mu to uvijek ne polazi za rukom, ipak je to tendencija, koja ima »smisla«.

»Sasvim ispravno, dragi prijatelju! Vi ste kazali: čovjek iskorištava svijet kao materijal i kao oruđe za svoj duh, i to — kao što smo prije ustanovili — za svoju sreću. A kakav je svijet i

što sve može dati? On je ograničen, konačan! A težnja čovjekova za srećom? Beskonačna! Nije li to protuslovlje: težnja za beskonačnim dobrom treba da se smiri u konačnom dobru?

Bilo je i bit će uvijek ljudi, koji su tako utonuli u ovaj svijet, da ne vide toga protuslovlja i misle: Dobra ovoga svijeta moraju dostajati za našu sreću. Ali ima uvijek i drugih ljudi, — to su oni dublji —, koji se »dižu nad« svijet, t. j. koji ispravno uviđaju, da dobra svijeta ne dostaju, da mora postojati drugo neko dobro, koje silno nadmašuje dobra svijeta, koje je »stvorilo« i svijet i dušu. Žig: stvoren sam, postao sam, nosi i svijet i duša. Kod duše to neposredno spoznajemo: jednom nas nije bilo! Za svijet nas o tome razum poučava.

Naše se dakle pitanje o smislu života daje shvatiti kao opreka: »utopiti se« u ovaj svijet i »dizati se nad« ovaj svijet.

Govorite sada s kojim socijalistom (ne mora da to bude baš koji »crveni«; svi oni, koji hoće, da »poprave« svijet, idu pod taj pojam) o vječnom životu u sreći, koji da je prirodna nadopuna naše biti. On će Vas ismijati! Srećom smatra on »socijalno izjednačenje svijeta«, »izbavljenje« (iz svoga sadašnjeg položaja) i »socijalnu pravednost«!

Ne mislim se upuštati u socijalnopolitičke rasprave. Htio bih samo pokazati, koji je z a d n j i u z r o k svega socijalizma i svijeta »popravljača« svijeta i njihova fanatizma. To je zatvaranje očiju pred »bajkama o vječnom blaženstvu«, to je titanski pokus, da se ona, metafizički tako duboko fundirana, a opet tako shvatljiva ljudska težnja za neizmjernim dobrom — ili, što nam je psihološki razumljivije, za naprosto s v a k i m dobrom — prekuje u težnju za d o b r i m a (t. j. za vremenitim dobrom). Pogreška, koju ti ljudi čine, i radi koje svi, pa i oni najfanatičkiji, moraju doživjeti konačni slom, jest ta, da prenisko cijene čovjeka. Zaboravljaju, da je duša, kao što smo vidjeli, jednostavna (jer je duh) i da ona mora uvijek postojati, jer sve, što je prolazno, prolazi stoga, jer se raspada. Hinko, sjetite se vaših retorta u laboratoriju kod kuće!

Duša dakle, jer je jednostavna, t. j. nesastavljena, sposobna je da dalje postoji (i pošto se tijelo raspalo, t. j. i nakon njegove smrti). Ona živi neodređeno dalje, ona razvija i nadalje svoje sposobnosti i mogućnosti i postaje tako sposobna da u neprekidnom životu smiri svoju, vremenitim dobrima nikad neutišanu, težnju za srećom.

Mogućnost vječnoga života, koja proizlazi iz naravi duše, jest dakle ono, na čem se osniva zadovoljenje naših težnja! Iz toga nije onda teško shvatiti, da se svaki socijalizam (koji je još najprihvatljiviji oblik krivoga mnijenja o čovjeku, jer je altruističan), mora konačno razbiti o samu ljudsku narav, koja naprosto ne može da se zadovolji sa srećom buržujskog života!

Pa i kapitalizam, koji je uostalom mnogo gori od socijalizma, jer je brutalniji i egoističan, i on je samo plod krivoga mnijenja o čovjeku. I on sumnja u to i očajava nad tim, da će naša težnja za srećom biti ikada smirena dobrima, koja nadilaze vrijednost vremenitih dobara. Za to se on upinje, da težnju za dobrim kao takvim (jer i kapitalisti je imaju, priznavali oni toga ili ne) zava-
ra vremenitim dobrima. A kako je kapitalizam istovjetan s ego-
izmom, to on provodi tu svoju volju onom kako poznatom tako i
omraženom brutalnošću.«

»Moram priznati, Vaše su misli posve ispravne. Ali još nisam uvjeren, da sve »herezije«, što ih ima na svijetu, proizlaze iz ne-
dostatne spoznaje o biti duše. Ovaj je svijet prilično zlo uređen. Time se mora mnogo toga rastumačiti.« Visoki, svijetlokosí pro-
tivnik utone opet u naslonjač. Njegovo je lice odavalo neku
nesigurnost.

»Ne bih mogao reći, da točno znam, što mislite s riječima
»zlo uređen«. Mislim ipak, da i Vi morate priznati, da na pr. so-
cijalizam i kapitalizam ne rezultiraju samo iz materijalnih uzroka. Tako misliti bilo bi i odviše naivno. L j u d i su socijalisti ili ka-
pitalisti, ljudi izmudriše te sisteme i to iz svoje — pogrešno shva-
ćene — naravi, ljudi su sami stvorili one prilike, koje su dovele
do kapitalizma i do socijalizma. Gotovo su uvijek ljudi krivi, ako
se ljudima štogod dogodi!«

»Međutim ja bih Vas upozorio na još dva tipa, u kojima se
također pokazuje ona opreka našega pitanja: to su pesimista i
hedonista.

Vi ste potekli barem iz dobrih građanskih obitelji. Moral i
slične stvari naučili ste od malena kao nešto, što pripada »dobrom
vladanju«, staleškoj časti itd. Može se tako dogoditi, da kasnije,
kad ste već jednom »odrasli«, uopće ne priznajete moralnih čina,
jer uz najbolju volju ne možete naći razloga, koji bi Vas silio, da
koji dobar čin ne propustite zato, što to traži bonton! Ne bi se ni
moglo reći, da je to sasvim krivo. Ali, kako se meni čini, tu smo
mi — i ja pripadam k Vama — prevareni za nešto veliko i važno,
naime za svijest, koja se obično zove »savjest«, t. j. za onu svijest,
što je imamo u samima sebi, da smo po prirodi upravljani na
dobro uopće, a naročito i b i t n o prema moralnom dobru.

Težnja za moralnim dobrom nam je prirodjena. Mi nastojimo
da je zadovoljimo usprkos, pače i na štetu naših vitalnih i dušev-
nih nagona. A je li uopće moguće, da naša duša već po svojoj
biti hrani dvije, naoko tako protuslovne, tendencije, kaošto su
nagon za moralnim dobrom i nagon za srećom, gdje nam onaj prvi
sputava i umanjuje ovaj drugi? Bilo bi zbilja neshvatljivo, kad ne
bi bilo nikakve mogućnosti, da duša, ako uopće ima smisla, na-
doknadi taj gubitak jednim dobrom, koje je dobro ama baš u sva-
kom pogledu, pa i moralnom.

Zaista nije ni po čemu jasno, da bi taj smisao poslije naših tako divnih otkrića baš ovdje zatajio? A opet, i sami ćete mi to priznati, ne događa se baš često ovdje na zemlji da nagon za blaženošću i nagon za moralnim dobrom djeluje u punom skladu.»

»Vi imate pravo, sasvim pravo«, usklikne Hinko oduševljeno.

»A onda,« nastavi neumorni govornik, »pomislite jednom na ljude, koji se nazivlju pesimistima, ne zato možda, jer imaju kakvu kroničnu bolest želuca ili radi drugoga kojeg fiziološkog uzroka, nego jer očajavaju nad pobjedom dobra na svijetu, jer im se čini, da su i oni sami i cijeli svijet naprosto neka kontradikcija. Ta i oni imaju onu duboku čežnju za srećom. Sjetite se onih, koji rogobore protiv »sudbine« i žeste se na nju, jer su, iako uvijek korektni, pogaženi, dok se oni »drugi« još uvijek koče! U pesimizam zapadaju obično slabići, ali ima ipak i takvih iskustava, kojima niti »jaki« ne mogu odoljeti.«

»Dajmo sada, da pogledamo onu drugu mnogo nesimpatičniju skupinu tipova: hedoniste. To su, u najširem smislu, ljudi, koji s a m o i isključivo žive za svoje strasti; ljudi, koji su odavno već ugušili u sebi »odgovornost«, savjest i slične stvari. Oni se naime ne smatraju ničim boljim od domaćih životinja. Ne znam, ima li što žalosnijega, nego li su ti ljudi, koji su izdali ono, što je najplemenitije i najsvetije: svoju besmrtnu dušu. I to za stvari, kojih pristojan čovjek ne može ni spomenuti. I ti bi ljudi još htjeli, svoju krv učiniti bogom i sebe poistovjetili s nekim božanstvom krvi i rase!

Panteizam sviju boja bio je oduvijek znakom dekadencije, a signalom je skrajne opasnosti, kad je čovjek sama sebe uturao u »božanstvo«. Sjetite se samo nestalih kulturnih naroda!

Zašto je uopće moguće, da ima takovih ljudi i pesimista? Zato, što više ne poznaju, što nijeću svoju vlastitu narav, svoj duhovni »ja«, koji teži za dobrim kao takvim, za moralnim dobrom. To neznanje slabi i konačno sasvim uništava moralnu osobnost. »Vječni život, zadovoljština, nagrada i kazna, pa to su bablja naklapanja, to nas nimalo ne uznemiruje«. Tako se zavaravaju hedoniste, jer i u njima živi duh protivljenja: narav njihove duše!»

»Ima ipak ljudi«, prihvati s jednakom neumornošću protivnik, »koji ne znaju više za taj duh protivljenja, koji su jednostavno »sretni« i bez moralnosti i bez čežnje za nekom vječnom blaženošću. Možete li mi to rastumačiti?»

»Očekivao sam ovo pitanje. Ono je naime psihološki vrlo razumljivo, ali logički — oprostite — nije baš osobito osnovano. Svakom naime čovjeku uspije s vremenom, da zavlada nad ovim ili onim. On ili provede svoju volju, tako da sve drugo šuti, ili si tako dugo umišlja, da je sve u redu, dok ne postane gluh za sve drugo. I onda uživa tišinu gluha čovjeka.«

»Da, da. Sve mi je to razumljivo. Ali Vi ste nam dosad pokazali samo to, da je mogućnost vječnoga života podlogom vječne sreće. Ali sreća, što je to zapravo?«

»Vaše je pitanje potpuno opravdano. Mi smo naime u raspravi o kapitalizmu i socijalizmu osigurali ponajprije vječni život kao podlogu, a onda smo, raspravljajući o pesimisti i o hedonisti, došli do postulata vječne sreće (koja ipak nije čisto logički postulat, nego i postulat samooga bivstva, jer proizlazi iz bivstva osobnosti).

Preostaje nam dakle još samo pitanje: što je sadržaj toga postulata (naime sreće) i koliko nam je na dohvat. Treba naime da smo svijesni kako govorimo o stvarima, koje nadilaze naše iskustvo. Vi ćete mi oprostiti, što upotrebljavam izraze, kojima Vi nijeste baš obikli. Nije im moguće izbjeći kod razgovora o tako dubokim stvarima. Uostalom nijesu baš svake večeri tako teške stvari predmetom naših razgovora.

Mi smo dakle riješili pitanje o vječnome životu. Preostaje nam još drugo, gotovo još važnije, pitanje o vječnoj sreći. Mogli bismo to ovako formulirati: pred nama iskrsava zamašno i teško pitanje o biti čovjeka u svijetlu opreke: *S m i s a o — n e s m i s a o* bivstva duše i uopće svega, što jest (dok nas je gore zanimala opreka: utopiti se u ovaj svijet — dići se nad ovaj svijet).

Opće je iskustvo: sve što jest, ima svoj smisao. Nema toga, što bi bilo bez ikakvoga smisla. Naša duša jest, ima smisla svojom biti, dakle i u svojem postojanju. Duša je jednostavna i duhovna. Njezin je *s m i s a o* onda, da kao jednostavna i duhovna duša bude uvijek. Ona može uvijek biti i djelovati, dakle i mora uvijek biti i djelovati! Jer, ne uništava se ono, što može postojati. A ta mogućnost neprekidnog, vječnog postojanja pripada *s m i s l u* duše. Tako eto, iz opreke: »smisao — nesmisao« naše duše, biva očito, da duša mora vječno postojati.

Mi se pitamo, što je to vječna sreća. Eto, dragi prijatelji, smisao naše duše sputan je, trpi nasilje, jer je ovaj svijet u svojoj suštini napukao, ograničen, a naša duša ipak finalno i bitno teži za nečim, što je izvan nje same, za onim, što je dobro, istinito i lijepo, jednom riječju: za onim »što jest«. To je njezina sreća.

Na zemlji se može postići tek blijeda slika sreće, a duša nam teži za punom, za vječnom, neizmjernom srećom. Ne bi li ta težnja bila doista bez ikakova smisla, kad bi bila uzaludna? Ali, ako besmisli ne postoje, čemu onda ta težnja? Mora dakle, da ima zadovoljenje te težnje, kao što postoji duša, duša, koja ima smisao. I kao što je sigurno, da naša duša teži svom svojom biti na puninu dobrote, istine i ljepote, tako je sigurno i to, da će se ta duša prikućiti samom bivstvu, za kojim žudi. To je onaj, KOJI JEST, Bog. Evo nam smisla bivstvu duše, to je njezino zadovoljstvo, a time i njen život i njena prava sreća.«

U noćnome društvancu sve je utihnulo .Tek tamo negdje daleko drhtao je samotani zvuk violine. - - - - -

»Mi Vam moramo doista biti zahvalni za ovaj sadržajni sat razgovora«. Visoki onaj svjetlokosi čovjek rekao je potihom ove riječi.«

»Sada mi nije više žao Maljorke«, prihvati Hinko, »niti me muči uzaludnost onih sitnih težnja. Jer zaista sve je sitno, neznatno prema onome velikome, čemu idemo ususret.«

»Vrlo sam radostan, dragi prijatelji, da sada i Vi osjećate zamašitost našega života, koja stvarno postoji, ali koju mi uvijek prekrivamo, jer se neprestano gubimo u tom svijetu, jer smo slijepi i ne marimo za duboku i našoj osobi tako blizu istinu o vlastitoj biti.

Naše veliko pitanje o biti duše postade pitanjem o vječnome životu i o vječnoj sreći, a iskrslu nam je, zaoštrilo se oprekom: utopiti se u svijetu — dići se nad svijet te onom drugom oprekom: smisao — nesmisao.

Riješenje tih opreka jasno nam je: to je najprije spoznaja o nedostatnosti svijeta. Ta je spoznaja tako duboka, da ne ćemo više zbog toga trpjeti toliko, da bi nam svijet i vlastiti život postao kontradikcijom. I onda spoznaja (prava spoznaja, ne samo neka neodređena »vjera«), da ima konačno zadovoljenje naših težnja. Ova dvostruka spoznaja daje nam najsretnije držanje, do kojega uopće možemo doći: da ne izbjegavamo kukavički svijet, niti ga poput stoika preziremo, već da tu pozitivno radimo i da tako stignemo k cilju svojih težnja.

Najličnije i najvlastitije, što imamo, jest naša težnja za srećom; treba dakle, da nam to ulije nadu u pobjedu u svemu, što bi htjelo, da nam smuti dušu na njezinom putu k najvećem D o b r u, tj. na putu do najviše S r e ć e ! - - - - -

Nitko ne govori više. Prijatelji se razilaze, stoje šuteći na palubi. Misle.

Izdaleka dopiru još uvijek osamljeni zvuci gusala. S neba padaju lagano zvijezde u beskrajnu pučinu mora - - - - -

H. W. Mende S. I.